

УДК 355.343:785.13-051(=163.41)(100)"1916/1918"

Маја Васиљевић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

E-mail: maja.vasiljevic@f.bg.ac.rs

СРПСКЕ ВОЈНЕ МУЗИКЕ У ЗЕМЉАМА САВЕЗНИКА ТОКОМ ВЕЛИКОГ РАТА (1916–1918)¹

АПСТРАКТ: Овај рад је настао као резултат обимног истраживања књижних и архивских фондова Народне библиотеке Србије, Војног архива и Музиколошког института Српске академије наука и уметности као и великог броја часописа објављених током Великог рата у Тунису, Србији, Македонији, Алжиру и Грчкој. Пажња ауторке усредсређена је на организацију, репертоар и постигнућа српских војних оркестара у савезничким земљама од 1916. па све до краја Великог рата. Ауторкин приступ се заснива на посматрању три главне функције српске војне музике током Првог светског рата: део културне дипломатије, у очувању националног идентитета и изградњи колективног сећања.

Кључне речи: војна музика, Први светски рат/Велики рат, Краљевина Србија, Музика краљеве гарде, Музика коњичке дивизије, Драгутин Ф. Покорни, Станислав Бинички.

УВОД

Значај војних оркестара за професионализацију и динамизацију музичког живота малих урбаних центара Краљевине, и пре тога Кнежевине, Србије, као и континуитет њиховог концертирања у од-

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Модернизација западног Балкана (177009)* који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

носу на једине преостале позоришне оркестре,² не треба доводити у питање. Постојали су, ипак, и проблеми оркестарског музицирања. У Краљевини нису постојали истински цивилни оркестри, нити образована и бројнија публика, а музички критичари често нису имали обзира према сложеним условима рада војних оркестара или још чешће, били су потпуно подељени у оцени војне музике, војних капелника и најзад, квалитета извођења. Слични проблеми пратили су и остале оркестре тог времена, названог у контексту историје музике српског простора, „романтичарско доба“.³

Од владавине кнеза Милоша Обреновића, са коначним утемељивањем „књажевске српске банде“ наспрам дотадашњих турских капела на српском простору,⁴ може се рећи да се одвијао стални развој војне музике (банде/капеле),⁵ оличен у порасту броја војних (дувачко-ударачких) оркестара, музичара, композитора и композиција намењених овим саставима. Еволутивни пут војне музике био је, пак, омеђен препрекама, ратовима, превратима, као и опште музичким разлозима као што су смене укуса дворских династија у складу са којима се комплетан културни живот обликовао. У периоду формирања музичке мапе Краљевине Србије (КС), војне

² Детаљније о оркестарском музицирању у Краљевини Србији пре рата у: Стана Ђурић Клајн, „Оркестри у Србији до оснивања Филхармоније“, *Београдска филхармонија 1923–1979*, Београд 1977, стр. 15–27; Роксанда Пејовић, *Српско музичко извођаштво романтичарског доба*, Београд 1991, стр. 314–340.

³ Р. Пејовић, *Исто*.

⁴ Детаљно о појави оркестра на двору кнеза Милоша, те раду првог капелника Јосифа Шлезингера (1794–1870) и то на основу опсежне архивске грађе и периодике видети у: Радосав Марковић, „Постанак ‘Књажевско српске банде’ и њен културни значај“, *Војска и наоружање Србије кнеза Милоша*, Београд 1957, стр. 28–36.

⁵ Терминологија у погледу војне музике није издиференцирана, нити детаљније појашњена, чак ни у најистакнутијој музичкој енциклопедији *Grove Music Online* која у својој новој електронској верзији спаја некадашње штампане верзије у којима се могу пронаћи званични музиколошки подаци о војној музици: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (1980; 2001), *The Grove Dictionary of American Music* (друго издање 2013) и *The Grove Dictionary of Musical Instruments* (друго издање 2014). Видети: "Military band", *Grove Music Online. Oxford Music Online*, Oxford University Press. <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/44688> (10.09.2014); eith Polk and др., "Band (i)", *Grove Music Online. Oxford Music Online*, Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/40774> (20.09.2014); "Military band", *The Oxford Dictionary of Music*, 2nd ed. rev. Ed. Michael Kennedy, *Oxford Music Online*. Oxford University Press. <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/opr/t237/e6805> (20.09.2014). Начелно, разликују се војне капеле (*capella*) или бендови (*military band*) код Англосаксонаца, који су најчешћи у војсци и састоје се од преваходно дувачких инструмената са мањим бројем ударачких инструмената. Потом, постоје и нешто ређе присутни у војсци, војни оркестри у савременом смислу речи, са додатим гудачким инструментима, тачније са све три инструменталне секције.

музике најпре су се упутиле на фронт током балканских ратова (1912–1913). Многи војници – музичари, иако још увек исцрпљени, наставили су, затим, да музицирају у измењеним околностима када је Аустроугарска објавила рат КС.

Међутим, не само да историја војне музике у рату, као својеврсни спој културне и војне историје тек треба да буде обрађена, већ је до сада о војној музици на простору некадашње КС писала једино музиколог Гордана Крајачић. Наиме, разматрајући војно музичко извођаштво, стваралаштво и педагогију у дугом историјском распону за потребе монографије *Војна музика и музичари 1830–1945* поменуто ауторка предузела је опсежно истраживање у АВИИ-у при чему није запоставила постојећи дискурс о војним музичарима, који је расут по музичким часописима и штампи.⁶

Начелно, грађи о музици и још више војним музичарима не посвећује се довољна пажња у архивима војних и културних институција, док је војна музика традиционално смештена на маргинама музиколошког дискурса. При том, не треба запоставити ни чињеницу да у рату нису детаљно бележене музичке активности војске, а музика није добила место ни у војним актима насталим током Првог светског рата.⁷ У Архиву Војноисторијског института у Београду (АВИИ) документи о војној музици су, нажалост, малобројни. С тим у вези, коришћен је фонд Војска Кнежевине/Краљевине Србије 1847–1920 (ВККС), Пописник бр. 3.⁸ Периодика је, међутим, била посебно корисна за истраживање делатности војних музика у Првом светском рату. С тим у вези, гласила на српском из места у којима су боравили српски музичари била су полазиште у истраживању за потребе овог рада, а то су: *Велика Србија/Le Grande Serbie* (Солун, Грчка, 1916–1918), *Napred/En avant* (Бизерта, Тунис, 1916–1918), *Srpske novine* (Крф, Грчка, 1915–1918) и бројни други листови актуелни за период пре одласка у земље савезнице у којима се могу пратити бројно стање и активност одређених капелника (нпр. *Српски југ*, *Српски гласник* и *Гласник*).

Кључни истраживачки оријентир и инспирација за бављење овом темом била је архива капелника МКД, Драгутина Ф. Покорног,⁹ која се као грађа Посебних фондова чува у Народној библиоте-

⁶ Г. Крајачић, *Војна музика и музичари 1830–1945*, Београд 2003.

⁷ Видети као пример следеће законске акте: Закон о устројству војне академије, Крф, 1917; Правилник о поступању са заробљеницима, Пов.ФБО нр. 2377, Ниш, 16. октобар 1914.

⁸ АВИИ, Пописник 3 (даље: П-3), Кутије 249 (даље: К), фасцикла 3 (даље: Ф-3); К-272, Ф-14; К-127, Ф-7; К-72, Ф-3.

⁹ Покорни је студирао хорну на Бечком конзерваторијуму; служио војни рок у Бечкој војној музици, а до доласка у Београд радио је као корепетитор и хорниста у

ци Србије (НБС) у Београду.¹⁰ Консултоване су и личне архиве Станислава Биничког и Драгутина Покорног,¹¹ из Музиколошког института (МИ) Српске академије наука и уметности у Београду, не тако садржајне по питању предратног периода рада ових музичара. Потом, осим поменуте публикације Г. Крајачић, била је драгоцене и студија пуковника Предрага Пејчића *Српска војска у Бизерти 1916–1918*,¹² заправо, магистарски рад овог аутора. У наведеној студији систематизована је делатност српске војске у Тунису, а посебна пажња посвећена је културним делатностима Резервних трупа и Официрских школа српске војске, те тиме и активности Музике коњичке дивизије (МКД).¹³

Садржајно се овај текст надовезује на недавно публиковани изворни научни чланак о динамичној делатности МКД са капелником Драгутином Ф. Покорним (1868–1956) у Северној Африци током Првог светског рата.¹⁴ Приступу овој готово неистраженој теми, значајно је допринела изузетно богата дигитална база архивске грађе, периодике и штампе, *Europeana 1914-1918*,¹⁵ чији је подпројекат дигитализована збирка/база НБС под називом „Велики рат“.¹⁶

У овом раду најпре се даје детаљан преглед делатности бројних дивизијских музика војске Краљевине Србије. Дивизијске музике чинили су углавном дувачки и ударачки инструменти, а српска

Карлстеатру. У два наврата, 1897–1904. и 1906–1910. био је на месту диригента Народног позоришта и „Опере на булевару“ Жарка Савића. Не само да је био управник Војне МШ у Грејачу, већ је ту делатност наставио и у Африци, као и после рата када оснива Војну музичку школу у Вршћу 1919. године, а течајеве за капелнике 1929. Основао је Централни музички архив при Српској војсци и морнарици. На месту Референта војних музика налазио се 1920–1937 и, истовремено, на позицији капелника Оркестра Краљеве гарде. Компоновао је низ дела којима се најалост нису до сада бавили музиколози. Детаљније у: Г. Крајачић, *н. д.*, стр. 120, 69–71.

¹⁰ Народна библиотека Србије (даље: НБС), Архива Драгутина Покорног (даље: АДП), Р-291.

¹¹ Музиколошки институт САНУ (даље: МИ), Антологија 1030 (даље: Ан) и 1031.

¹² Предраг Пејчић, *Српска војска у Бизерти, 1916–1918*, Београд 2003.

¹³ *Исто*, стр. 135–140.

¹⁴ Maja Vasiljević, "A 'Quiet African Episode' for the Serbian Army in the Great War: The Band of the Cavalry Division and Dragutin F. Pokorni in North Africa (1916–1918)", *New Sound: International Magazine for Music*, 43/2014, Belgrade 2014, стр. 123–156.

¹⁵ Ова база (www.europeana.eu) садржи грађу различите провенијенције и типа: званичне документе војних и политичких институција, преписку, мемоаре, књиге, периодике, као и визуелни и аудио материјал из готово свих земаља учесница рата. Дата база умрежена је са многобројним билиотекама и архивима који су у складу са сопственим односом према теми или грађи коју чувају, дигитализовали изврстан број докумената. При том, грађа је доступна широком кругу корисника.

¹⁶ www.velikirat.nb.rs

војска је имала два оркестра у савременом смислу (са додатим гудачким инструментима) – МКД и Музику краљеве гарде (МКГ) називану и Оркестар краљеве гарде. Увидом у значајне ратне турнеје поменута два оркестра, заокружује

У тексту се предлаже проучавање активности војних музика у Великом рату на три нивоа посматрања:

1. У сфери културне дипломатије,
2. Области очувања националног идентитета и
3. На пољу конструисања колективног сећања.

Спајањем сва три нивоа посматрања, повезују се макро и микро перспектива анализе деловања војних музичара. У складу са простором овог текста и чињеницом да се третира недовољно истражена тема, разматрање се нужно задржава на нивоу продубљене расправе о подацима сакупљеним приликом истраживања, и у извесним моментима, када то налаже материјал, указивањем на помену-та три нивоа посматрања.

Овај рад надовезује се на мрежу публикација и манифестација посвећених прослави стогодишњице Првог светског рата. У односу на сродну прославу из деведесетих година, увидом у савремени историјски дискурс историчара, политичара и музиколога, већ је евидентно да се проширује спектар тема, али не тако често и аспект посматрања. Управо у циљу проширивања не само теме, већ и методологије, приступа се у овом раду проблему делатности војних музика.

Реорганизација и припреме музичких делатности

Процес пребацивања српске војске из јужне Србије преко Црне Горе и Албаније у земље и колоније савезница, заузима посебно место у историјском дискурсу о Великом рату,¹⁷ као и у богатој мемоарској грађи учесника рата.¹⁸ Имајући у виду изузетне жртве и тежину овог процеса, названог „Албанска голгота“, као и комплетну геополитику Великог рата током зиме 1915. године, несумњиво да је повлачење ка југу допринело очувању војске, а тиме и војних му-

¹⁷ Детаљније о повлачењу српске војске видети у радовима српских историчара: Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд 2004; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, 1 knjiga, Београд 1988; Миодраг Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918. године*, књига 1, Београд 1989. Хроника скоро сваког дана рата дата је у вишетоимним публикацијама *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд 1924–1937.

¹⁸ Видети: Nikola Damjanović, Aleksandar Petrović i Aleksandar Deroko (yp.), *Golgota i vaskrs Srbije (1916–1918)*, Београд 1971; S. Đurić i V. Stevanović (yp.), *Golgota i vaskrs Srbije 1915–1918*, Београд 1986 (dopunjeno izdanje 1989, Чаковец/Београд).

зика. Труппе српске војске које су имале у саставу војне капеле или оркестре биле су смештене са војском по Грчкој, на Крфу и околини, а потом у Солуну, лучком граду Бизерти у Тунису, Битољу у Македонији, Добруци у Бугарској итд.

Јануара 1916. искрцало се људство од око сто тридесет и пет хиљада на грчко острво Крф у Јонском мору. Поред оркестра Краљеве гарде и других војних музика које су ишчекивале вести Врховне команде о даљем премештању, на Крфу је провела извесно време и Музика Вардарске дивизије са капелником и композитором, капетаном I класе Јованом (Јаном) Урбаном (1875–1952).¹⁹ Крајем марта 1916. део опорављених јединица са Крфа упутио се на фронт ка Солуну где су се сместили на халкидичком полуострву у селу Захарџија.

Међутим, тежак пут преко Албаније нису преживели многи музичари. Сачувано је у мемоарској грађи јако много наратива о страдању војника, а међу њима и неколико потресних приповести о музичарима који нису успели да преживе пут ка земљама савезница.²⁰ Када се упореди бројно стање пре и после преласка Албаније, може се претпоставити да је слична судбина затекла многе војне музичаре приликом повлачења. Приликом повлачења многи војници били су суочени са високим ценама основних намирница које су често недостајале и за потребе војске. За храну или одећу, војници – музичари мењали су те зиме и своје инструменте.²¹ Приликом преласка Албаније, и најзначајнији оркестар српске војске, МКГ, изгубио је своје бројне партитуре, које су се уобичајено преписивале и слале по потреби осталим дивизијским музикама.

Осим у Грчку, почетком исте године Резервне труппе и Подофицирске школе, односно Десети пешадијски пук послати су у француску колонију Тунис. У њиховом саставу била је поменути МКД са капетаном I класе Драгутином Покорним као капелником.²²

¹⁹ Композитор и диригент чешког порекла; рођен у Прагу где је и студирао на Конзерваторијуму за музику. Од 1899. године капелник у Ваљеву, Нишу, Приштини, Скопљу и Осијеку. Учествовао у свим ратовима од 1913. до 1918. Осим опере *Мајка* (1910), оперете *Игуманов грех* (1925) и *Терпсихора* (1939), те етида за дувачке инструменте и виолину, Јан Урбан је аутор и низа композиција за војни оркестар од којих су најпопуларније управо Српске игре за дувачки оркестар *Ђурђевке* (1916) настале на Крфу. Упор: Г. Крајачић, *н.д.*, стр. 124.

²⁰ Josif Maglić, „Dugi put malih vojnika“, *Golgota i vaskrs Srbije 1915-1918, н.д.*, стр. 100–103; *Истм*, „Tragičan put braće Urkić“, *Golgota i vaskrs Srbije: zbornik sećanja (1916–1918), н.д.*, стр. 123–125.

²¹ Ту појаву нужно је припремило незадовољство Албанаца према Србима из тек завршених Балканских ратова.

²² Детаљно о боравку, опоравку, те низу културних и педагошких активности српске војске у Бизерти видети у: П. Пејчић, *н.д.* Студију активности и рецепције делатности МКД видети: М. Vasiljević, *н.д.*

МКД искрцала се јануара 1916. године у тунишки лучки град Бизерту, где је била смештена до краја рата, прецизније до јесени 1918. године.²³ На смотри у Бизерти фебруара 1916, заклетву је положило 65 чланова МКД. Од њих су четворица били капелници, а тројица наставници музике.

Војне музике српске војске деловале су и на самом фронту. Девети пешадијски пук I армије поседовао је у жеку рата позориште са зградом на само хиљаду и петсто метара од ровова. Театар се налазио у месту Будимирци, Црвена земља у Македонији, а у представама су учествовале музике Дунавске и Моравске дивизије, од 20. октобра 1917. до 27. јула 1918.²⁴ Осим поменутих дивизијских музика, у театру је своје место нашла и музика Југословенске дивизије са капелником Јованом Урбаном. Након прекоманде крајем 1917, Врховна команда је за ово позориште подигла огромну позорницу са шест стотина амфитетатрских места у месту Доњи Пожар где је пред позорницом уграђен оркестар са седиштима и пултовима.²⁵

За истраживање кретања српских војних музика у рату, значајно је да почетком 1916. године започиње реорганизација јединица. У том процесу, војници – музичари распоређивани су у засебне војне музике, да би се потом набављале партитуре и инструменти. Убрзо по овој првој реорганизацији војних музичких састава, започела је делатност војних музичара у ратном контексту земаља у које су пребачени. Референт за војне музике при Министарству војске КС био је Станислав Бинички; он је одиграо најзначајнију улогу у овом процесу реорганизације. Већ од искрцавања на Крф, Бинички је рационално и мудро сагледао новонасталу ситуацију. Војне музике биле су десетковане, а нестало је инструмената и партитура. Бинички је мудро предложио (11. фебруара 1916)²⁶ да се, уместо очувања постојећих војних музика, састави мањи број:

²³ Видети сугестиван опис доласка у Бизерту који је оставио у својим дневничким белешкама Д. Покорни: НБС, АДП, Р-291, 1/2, стр. 2–5.

²⁴ Олга Марковић, *Српска војничка и заробљеничка позоришта у Првом светском рату*, Београд 2014.

²⁵ Исто, 5.

²⁶ Приликом овог истраживања, постојао је проблем непоклапања календара у грађи и периодици. Наиме, датуми концерата у концертним програмима често су били по јулијанском календару, а у периодици и током гостовања, у складу са владајућим у тим земљама, по грегоријанском календару. Покорни је у својим белешкама често наводио датуме према оба календара, те значајно помогао у тачном датирању концерата. У тексту смо настојали да датуме наводимо кад је реч о војним документима, а у погледу прославе празника читаоце упућујемо на низ календара из периода. Краљевина СХС увела је грегоријански календар 1919. а расправе о календарима су и даље актуелне.

„Према реферату, који сам пре извесног времена поднео начелнику опште војног одељења министарства војног, од наших седамнаест војних музика, колико данас имамо, тешко да би се могло саставити 9–10 потпуних војних музика, јер се број људи код појединих музика толико смањило, да многе од њих не броје више од 7–8 музиканата.“²⁷

Бинички је с правом сматрао да је важније направити заокружене и квалитетне музике које могу да испуне задатке у сложеним условима рата. То је тек наговештено његовим поменутиим сврсисходним предлогом и каснијим размештањем не само музичара, већ и капелника у складу са потребама одређених прилика за музицирање. Ипак, највећи део докумената које смо пронашли у АВИИ односио се на премештај војника за потребе што квалитетнијих наступа МКГ.²⁸ Упућивање најбољих музичара у МКГ било је уобичајено и у периоду пре рата и чак се замерало Биничком, будући да се тиме слабио квалитет осталих дивизијских музика.

Већ 12. марта 1916, министар војни Краљевине Србије донео је коначно решење по коме је образовано свега шест дивизијских музика, заједно са још два војна оркестра по савременој терминологији, а то су: МКГ и МКД.²⁹ Све дивизијске музике требало је да, према наведеној одлуци, имају око тридесет и шест „музиканата“, а једино МКГ педесет. Истим решењем, министар војске побринуо се и да се имовина расформираних музика расподели на „делујуће“ музике. Међутим, већ наредно решење донето истог дана из Министарства војске КС, доноси тачно навођење по два капелника за сваку од дивизијских музика (Коњичка, Моравска, Дринска, Дунавска, Шумадијска, Тимочка, Вардарска) и МКГ, а наводи се и још једна музика при привремено формираном XXII пешадијском пуку.³⁰ Можемо, при том, с јасним аргументима претпоставити и да је МКД имала више чланова него што је било предвиђено, будући да је по доласку у Бизерту, као што смо већ навели, заклетву положило 65 музичара. При том, МКД је на првим концертима у Тунису наступала са око седамдесет чланова од којих су, евентуално, поједини музичари били питомци Војне музичке школе из околине Ниша којом је такође управљао Покорни и кренула је са њима у Северну Африку.³¹

²⁷ Документ од 11.02.1916. упућен са Крфа начелнику Ађутантског одељења, цитиран према: Г. Крајачић, *н. д.*, стр. 51.

²⁸ О размештању војника из и у МКГ током 1917. видети: АВИИ, П-3, К-272, Ф-14, р.б.9/1, 3, 5, 7-11, 15, 17. Један опсежнији реферат Биничког о размештају музичара послат је команданту Краљеве гарде 20. јануара 1917: Г. Крајачић, *Исто*, стр. 62.

²⁹ Документ упућен Врховној команди, а потписао начелник пуковник Душан Пешић по заповести војног министра. Према: *Исто*, стр. 52.

³⁰ *Исто*, стр. 53.

³¹ Детаљније у: М. Vasiljević, „A Quiet African Epizode...“, *н. д.*, 128–131, 134; Антон Кватерник, „Војна музичка школа и њен допринос издизању музичких кадрова“, *Звук*, 56/1963, Београд 1963, стр. 86–96.

Осим постојећих музика и њиховог сложеног прегруписања, већ током пролећа 1916, одлуком војног министра састављена је од заробљеника још једна војна музика. Тај оркестар се, према расположивим документима, упутио на Крф већ током маја 1916. године.³² Према документима из фонда ВККС, ова јединица добила је 16. марта 1917. име Словено-српска музика (ССМ) по наређењу од 28. октобра 1916.³³ Како се у периодици помињу наступи „српске војне музике“ на Крфу под управом Индриха Винша,³⁴ диригента касније ССМ, може се претпоставити да је у питању иста музика која је само касније добила своје званично име у складу са етничким пореклом војника – музичара. Била је то група од четрдесет и два заробљеника, махом чешког, а потом словеначког и другог порекла. Интересантна је чињеница да је у саставу осталих музика српске војске био најмањи број етничких Срба.

Већ по доласку у земље савезнице, почело се и са преписивањем музичких партитура, односно са расписивањем композиција по оркестарским деоницама како би војне музике што пре започеле своје активности. Примера ради, најпре је Бинички послао реферат начелнику Општег одељења Врховне команде 22. фебруара 1916. у коме између осталог наводи следеће:

Част ми је замолити начелника (...) да ми се ставе на расположење три војна капелника, који би овде, самном заједно, припремали и уређивали нотни материјал за препис и литографисање ради снабдевања наших војних музика потребним музикалијама.³⁵

Бинички у даљем тексту предлаже и капелнике „највичније“ поменутом послу: Јана (Јована) Урбана, Венцла (Венцеслав, Вићеслав) Рендлу (1868–1933) капелника и Леополда Дворжака капелника Косовске дивизије, са напоменом да му се пошаље привремено Хинко Маржинец (1873–)³⁶ капелник из музике Вардарске дивизије

³² АВИИ, П-3, К-127, Ф-7, регистарски број (даље: р.б.) 3, 908, 17.05.1916. Међутим, први наступ Словено-Српске музике на који смо наишли у периодици одржан је 28. јануара 1917. на крфској Еспланади. Видети најаву концерта: *Српске новине* (даље: *СН*), 27.01.1917, бр. 12, стр. 4.

³³ АВИИ, П-3, К-272, Ф-14, р.б. 9/14, 38014, 16.03.1917.

³⁴ Мисли се на нпр. наступ 30.01. 1917. у Општинском театру Крфа са гостом, извесним баритоном г. Маручијем из италијанске опере који је тумачио дело Стевана С. Мокрањца (1856–1914) за бас и клавир *Лем Едим* неправилно наведене у штампи као композиције Јосифа Маринковића (1851–1931). Видети: *СН*, 28.01.1917, бр. 12, стр. 4.

³⁵ Г. Крајчић, *н.д.*, стр. 51–52.

³⁶ Капелник Вардарске дивизије у Првом светском рату (нижи капелник IV класе, а од 1918. I класе). Завршио Конзерваторијум у Прагу. Пре службе у војсци КС (од 1913), Х. Маржинец је био позоришни капелник и наставник музике. И после рата наставио је да ради као капелник: Музике XX пешадијског пука, Потиске

док поменути Рендла не стигне из Бизерте где се налазио. Крајем фебруара 1916. писао је са Крфа и капелник Кишић Општем одељењу Врховне команде, да му се доделе три војна капелника ради припремања материјала за српску војну музику,³⁷ односно за преписивање партитура.³⁸

Током зиме 1916. у два наврата набављани су музички инструменти за потребе српске војске. Међутим, о овим врстама набавке није детаљно сачувана преписка. Наиме, постоји само неколико докумената у АВИИ који се односе на ову тематику. Судећи по богатој активности војних музика у рату, може се са великом вероватноћом претпоставити да су се музички инструменти набављали и на друге начине, како донацијама савезника, тако и локалних институција или личности. Задржимо се, ипак, на неколико докумената који потврђују да се Министарство војске бавило питањем набавке инструмената.

Наиме, у прилог тврдњи да су одређени музички инструменти пристигли касне јесени 1916, иде документ из 8. новембра 1916. Том приликом, Ађутантско одељење Врховне команде упутило је реферат командама све три војске Краљевине Србије о приспећу инструмената и нужном слању војника да их по реверсима преузму.³⁹ Бинички том приликом наводи да су послати инструменти и потребан прибор за исте, за сваку музику у три сандука (7 музика по 3 сандука). Већ наредног месеца, тачније 14. децембра 1916. Опште одељење Министарства војног, тачније министар војске шаље своје наређење Врховној команди (бр. 1658) да су:

„8. овог месеца набављено за све музике по мом наређењу и раздељено 8 малих флаута (пикола) које су намењене, да у току времена, удружене са добошарима, замене данашње значаре (трубаче) при маршу“.⁴⁰

војне музике, Дринске војне музике и најзад, Земунске војне музике у којој је и пензионисан 1938. године. Упор: *Исто*, стр. 116. Судећи по сазнањима ауторке овог рада, Маржинец је остварио са Музиком Вардарске дивизије јако динамичну концертну активност током рата, тачније током 1915. године у Скопљу. Наступали су у следећим просторима Скопља: башти биоскопа *Зрињски*, башти Официрског дома, парку Ислахани и Народном позоришту. Видети нпр. најаве концерата током јула 1915: *Српски југ* (даље: *СЈ*), 18.07.1915, бр. 352. стр. 2; *СЈ*, 22.07.1915, бр. 356, стр. 2; *СЈ*, 26.07.1915, бр. 360, стр. 2; *СЈ* 337, 4.07.1915, стр. 2. После рата, истакао се и као хоровађа Музичког друштва *Станковић*.

³⁷ АВИИ, П-3, К-249, Ф-3, р.б. 3/16, 62590, 29.02.1916.

³⁸ О преписивању партитура за потребе МКД, видети у: МИ, Ан-1031.

³⁹ АВИИ, К-249, Ф-3, р.б. 3/13, 20960, 8.11.1916. Упоредити и: Г. Крајачић, *н.д.*, стр. 60.

⁴⁰ АВИИ, К-272, Ф-14, р.б. 9/4, 25161, 14.12.1916. Упоредити: *Исто*, стр. 60.

Музицирање српске војске у земљама савезника 1916–1918.

Убрзо по смештању у савезничке земље, војне музике српске војске се реорганизују и започињу вишеструке активности. Размештај војника – музичара и набавка потребног материјала за музички рад трајали су током читавог рата, будући да су војни оркестри музицирали осим за потребе српске војске, тако и у складу са националним, верским или манифестацијама посвећеним конкретним елитним представницима друштва земаља савезница. Сусрет са новим захтевима услед политичке, војне и дипломатске мисије КС у рату, захтевале су од диригената, а потом и музичара, стално прилагођавање репертоара, понекад чак и оркестарског састава.

Као што је уобичајено за војне музичке саставе, а посебно за њихову активност у рату, од војних музика првенствено се очекивало да доприносе очувању духа војске. То се посебно односило на дивизијске музике које су деловале у близини фронта или по местима опоравка војске. У конкретном контексту Првог светског рата, увидом у обимну архивску грађу, уочили смо да је Врховна команда српске војске инсистирала на очувању културног и политичког идентитета не само услед одласка са своје територије, већ и неизвесне будућности у којој је било неопходно неговати културно сећање. С тим у вези, 6. марта 1917. стиже наређење да је због „доброг расположења и одушевљења код војске изазивају наступи војних музика, потребно бар једном недељно слушати војну музику.“⁴¹

Очување (националног) идентитета и осећај блискости са тада већ далеком отаџбином подстицале су и наглашавале прославе верских и државних празника. Пријатељство са новим сународницима, тачније са личностима или институцијама земаља савезница, потцртавано је осим у борбеном и политичком смисли и учешћем српских војних музика на прославама њихових празника. У музичком смислу, била је то прилика за проширивање репертоара.

Војне музике наступале су на свим прославама државних и верских празника које је по својим законима уобичајено прослављала војска КС и пре рата.⁴² Војна парада је, при том, била законски одре-

⁴¹ АВИИ, П-3, К-272, ф-14, р.б. 9/12, 36339, 6. 03. 1917.

⁴² Видети: Миљан Милкић, „Државни и верски празници у војсци Кнежевине и Краљевине Србије“, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2007, Београд 2007, стр. 7–20. Видети такође календарска издања из времена рата са интересантним напоменама: К. Х. Видојковић, *Народни календар за 1916*, Параћин, 1915, прва параћинска штампарија; Иван Р. Паландачић (ур.), *Југославија: велики Народни илустровани календар за просту годину 1918*, САД.

ђена у церемонијалу државних празника, као у учешће војних музика. С тим у вези, задржимо се на констатацији Миљана Милкића који се посебно бавио питањем државних и верских празника у војсци КС:

„Прослављање празника у војсци било је у функцији значаја подизања морала. У току Првог светског рата и српска влада и српска војска биле су у избеглиштву, а церемонијал прославе државних и верских празника одржавао је осећај припадности држави и вери. Поред церемонијалног карактера, чији је значај пре свега био морални, прослава празника коришћена је и у војно-политичке сврхе у циљу остваривања идеје стварања заједничке југословенске државе.“⁴³

Непокретни празници које су обележили наступи војних музика током Великог рата су првенствено следећи: Свети Сава, Видовдан и Петровдан.

Свети Сава је обележаван посебно у местима где су били смештени рањеници и ђаци. Може се издвојити прослава у болници у Тунису, у Сиди-Абдалаху када је поред хора рањеника под управом Драгољуба Дацидовића, Удружење хуманих госпођа у Феривилу организовало „Светосавску прославу“ на којој је наступила МКД пратећи публику која је певала српску и француску химну, а затим извела композиције Болфеа *La Bohemiane* и *Српског потпурија* Бродила „уз општу задивљеност и бурне аплаузе публике“.⁴⁴

Петровдан се, у складу са контекстом, није прослављао посебно помпезно као државни и верски празник, заправо истовремено као рођендан краља Петра I Карађорђевића, а тек потом као верски празник. У односу на предратни период, по личном захтеву владара Петра I, било је потребно да се у тренуцима тешких дана за српску војску, избегне уобичајена церемонија тог празника.⁴⁵ Посебно је свечано обележен 1917. у Тунису, удаљеном од краља, владе, регента и Врховне команде. Том приликом, МКД са диригентом Драгутином Покорним наступила је у логору „Надор“, данашњем Јабал Надору, интерпретирајући пригодан програм уз присуство бројне публике.⁴⁶

Прославу Видовдана као свечаног помена изгинулим ратницима у свим ратовима потписао је 14. јуна 1916. начелник Штаба Врховне команде Петар Бојовић.⁴⁷ Црква Светог Саве у Солуну одређена је

⁴³ М. Милкић, *н.д.*, стр. 20.

⁴⁴ *Н*, 18.01.1917, бр. 283, стр. 3.

⁴⁵ АВИИ, П-3, К-254, Ф-2, р.б. 3/12. Краљ Петар I захтевао је и да се њему лично не шаљу честитке: АВИИ, П-3, К-254, Ф-2, р.б. 3/11. Депеша министра војног пуковника Терзића начелнику Штаба Врховне комае генералу Петру Бојовићу упућена 26. јуна 1916. године.

⁴⁶ *Н*, бр. 421, стр. 2.

⁴⁷ АВИИ, П-3, К-254, Ф-2, р.б. 3/8.

за место где ће се обавити централни помен коме су били дужни да присуствују сви начелници одељења Врховне команде. Међутим, у контексту прославе националних празника, интересантно је да се током Великог рата веома значајна пажња посвећивала неговању „косовске тематике“ на културним манифестацијама војске и цивилних институција, то јест обележавању Видовдана. Британски професор Роберт Вилијам Ситон Вотсон (Robert William Seton-Watson), помиње у брошури Комитета за прославу Косовског боја (*The Kosowo Day Committee*) 1916. у Лондону да је мит о овој бици имао окрепљујући утицај на војнике у Првом балканском рату.⁴⁸ Иначе, празновање државног празника Видовдана увео је Александар I Обреновић 15. јуна 1899, као дан помена изгинулим борцима.⁴⁹ Потом је Петар I Карађорђевић званичним дворским указом одмах по доласку на власт, 2. јануара 1904, преиначио празник као дан помена изгинулим у Балканским ратовима (1912–1913).⁵⁰ Осим тога, убрзо је постало јако популарно да се у току позоришних представа изводи музика са сличном тематиком, нпр. увертира Даворина Јенка (1835–1914) *Косово* (1872). Ова композиција се која се изводила уз комаде сличне тематике као што је *Бој на Косову* Јована Суботића.

Уз наступ војних музика обележени су покретни верски празници: Божић, Ускрс, Илијин дан, Задушнице (када су одржавани помени пострадалим војницима или цивилима), затим у мају Ђурђевдан и Духови и др. празници.⁵¹ Ђурђевдан се прослављао као слава бројних војних јединица, те је уобичајено било и учествовање војне музике. „Ђурђевдански уранак“ на Крфу употпунила је МКГ крајем априла 1916, када је свирала на челу Коњичког ескадрона Краљеве гарде крећући се са командантом.⁵²

Поред верских празника, обележавани су државни празници, на којима су се певале химне уз војни оркестар. Није се певала само српска химна *Боже правде*, већ и *Хеј, Словени*, као и различите савезничке химне без обзира на повод, већ у знаку опште подршке и ја-

⁴⁸ Robert William Seton-Watson, *Serbia: Yesterday, Today, and Tomorrow*, London, 1916. Ситон Вотсон је у својим бројним студијама понудио позитивну интерпретацију улоге Србије/Срба у Првом балканском рату. Детаљније о томе и другим тумачима тог проблема и: Aleksandar Rastović, „Dva britanska pogleda na Srbiju u Prvom balkanskom ratu“, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 77–78/2008, Beograd 2008, стр. 101–112.

⁴⁹ М. Милкић, *н.д.*, стр. 9. Слављење Видовдана као државног празника трајало је све до 1929. године када га је краљ Александар I Карађорђевић, сматрајући ту појаву националистичким чином.

⁵⁰ *Исто*; *Београдске општинске новине* (даље: *БОН*), 2.01.1904, бр. 17, стр. 7.

⁵¹ У Бизерти су одржане Духовске свечаности маја 1917. на којима је уз гимнастику и спортске утакмице наступила МКД. Видети: *Н*, 20.05.1917, бр. 386, стр. 3.

⁵² *СН*, 26.04.1916, LXXIII, стр. 2.

чања духа. У складу са интензивно продубљиваним француско-српским пријатељством,⁵³ *Марсељеза* (*Marsellias*) се певала уз пратњу војне музике током читавог рата, посебно приликом прославе националног дана Француске. Имајући у виду да су Французима најближи били војници смештени у Тунису где је био и командант Северноафричке војске и војни гувернер у Бизерти, адмирал Емил Гепрат (*Émile Guépratte*, 1856–1939) присуствовао свим свечаностима, као и генерали Алапетит и Моаније. МКД чак је обележавала значајне тренутке у животу поменутих елитних представника француског друштва. Примера ради, у част адмирала Гепрата прослављани су и његови рођендани и пензионисање 1918, у оба случаја уз учешће Музике коњичке дивизије. Интересантно је да је за ту прилику капелник српске војске и помоћник Покорног, Вићеслав Рендла компоновао *Марш адмирала Гепрата*, називан у каснијим програмима са наступа овог оркестра и само *Адмиралов марш*.⁵⁴

Осим са Француском, својим концертима МКД је ојачавала и пријатељство са Алжиром. Градоначелник града Алжира, Шарл де Галан (*Charles de Gallan*, 1851–1923), био је велики љубитељ музике (и културе), а у Великом рату постао је и велики обожаваалац овог српског војног оркестра и њиховог диригента Покорног. Де Галан и Покорни остали су у контакту и после рата, када је овај српски диригент чешког порекла руководио МКГ.⁵⁵

У контексту ширења пријатељства са Енглезима, одржавани су редовни концерти пред њиховим представништвом у Солуну. Потом, забележена је и енглеска Баштенска забава (*Garden party*) са мешовитим програмом у Тунису, а британске трупе биле су уобичајена публика на концертима МКД.

Концерти војних музика били су углавном руковођени добротворним циљевима, почев од прикупљања новца за српски, француски или италијански Црвени крст или пострадале војнике. Како су чешће музицирали у односу на период пре рата, а постављали су им

⁵³ О француско-српским пријатељству видети и: Alexis Troude, „Les relations franco-serbes au sein de l’Armée d’Orient”, *Balkanica*, XXXVII/2006, Београд 2006, стр. 221–239.

⁵⁴ Иначе, В. Рендла је био истакнуто име београдског музичког живота, а осим као војни капелник био је активан као професор војне музичке школе и још значајније Српске музичке школе чијим је оркестром дириговао и временом постао конкурент у предратном периоду осталим оркестрима. У Велико рату је значајно помагао капелнику Покорном у Африци, а путовао је на турнеју МКГ у Француску 1916 као виолончелиста. Нажалост, изузев написа поводом смрти аутора 1933. музиколози се нису интересовали за његов рад. Биографију овог уметника видети: Г. Крајачић, *н.д.*, 72–73; М. Vasiljević, „‘Quiet African episode’ for Serbian...”, *н.д.*, стр.

⁵⁵ Видети писмо Де Галана из 1920. Покорном: АДП, Р–291, II/31. Може се претпоставити да се у Алжиру чувају и писма Покорног.

се све већи захтеви у ширењу пријатељства са земљама савезницама, два нај професионалнија тј. једина оркестра српске војске, МКГ и МКДе, наступала су често и за потребе прикупљање средстава за набавку инструмената и партитура.

Имајући у виду да су војни оркестри одиграли изузетно значајну улогу у подизању духа војске, не чуди да се сваки успех српске војске прослављао њиховим учешћем. Победа српске војске на Кајмакчалану прослављена је септембра 1916. године у тунишкој Бизерти. МКД је свирала „слављенички“ програм на тераси Официрског дома који је одлично погодовао овој свечаној прилици:

Продана невеста одломци из опере Беджих Сметана (Bedřih Smetana)

Травијата одломци из опере Ђузепе Вердија (Giuseppe Verdi)

Успомене из Туниса валцер Венцеслава/Вићеслава Рендле

Српски потпури 'Са Истока' Покорног,

марш руских војника и италијанских баресељеза,

Трубадур потпури из опере Вердија и

Парижанин валцер.

Од момента уласка Сједињених Држава (САД) у рат, често се певала америчка химна, као и поједини амерички маршеви на репертоару српских војних музика. Поменимо да је поводом прославе Дана независности САД у Солуну испред америчког представништва певана химна и друге пригодне песме уз пратњу српске војне музике. На празник Дана независности САД 1918. одржана је манифестација посвећена Вилсону на којој је наступила Словено-српска музика, а присуствовао је извесни посланик Доџ са породицом.⁵⁶ Српска војска обележила је низ прослава и концерата посвећених тадашњем председнику САД-а Вудроу Вилсону (Woodrow Wilson). Потом, уз учешће српских војних музика прослављени су 1918. Дан захвалности и Раднички дан (*Labor day*).

Како су према Уставу и другим законским актима у КС уважавани муслимански и јеврејски празници, те светковине свих других вероисповести и етничке припадности житеља те државе, преглед музичких прослава у Првом светском рату биће заокружен са неколико примера таквих прослава. Наиме, интересантан је податак да се за празник муслимански празник Рамазан упућен захтев Врховној команди да се пошаље једна од српских војних музика како би украсила прославу. Нису запостављени ни заробљеници, те је нпр.

⁵⁶ *Српске новине* (даље: *СН*), 23. јун 1918, бр. 74, стр. 4.

одржан концерт на дан прославе чешког државног празника Хусовог спаљивања,⁵⁷ а ССМ под управом капелника Индриха Винша извела је:

Штолц Чешки марш,

Јенко *Косово* увертира,

Ви који сте Божији ратници (Ktož jsú boží bojovníci) старочешки хор Жишкове војске,⁵⁸

дует и финале из опере *Никола Шубић 'Зрињски'* (1876) Ивана Зајца (1832–1914),

Јосиф Маринковић (1851–1931) *Народни збор/Хеј, трубачу!* (1876),

Смеша чешких народних песама *Златан Праг* за дувачки оркестар (*Zlatá Praha*, 1908) Мојмира Урбанека (1873–1919),

чешка песма *Bivali Ceskojé*,

Pridi Janko и словачке песме *Vrt sa děvca*,

Фантазија из опере *Продана невеста* Сметане,

као и химне:

чешка народна химна (*Kde domov můj?*, 1834) Франтишека ШкROUPA (1801–1862),

словенска химна *Ој! Словени* и

Соколски марш Поспишила.⁵⁹

Осим што су наступале у прославама националних и празника земаља савезница, готово од почетка боравка Срба на Крфу, успостављен је динамичан културни живот у коме су значајно доприносиле војне музике. Судајући по најавама концерата у листу *Српске новине*, војне музике КС наступале су током Првог светског рата у крфском Народном позоришту и на пространом отвореном пољу Еспланади. Као и у Солуну, на Крфу су наступале и војне музике других савезничких нација, нпр. енглеске и француске војне музике.

У Солуну је деловала МКГ која је наступала на засебним концертима махом хуманитарне намене у сали биоскопа *Синема Палас*, у парку код Беле куле, Тргу слободе и др.

⁵⁷ Мисли се на прославу сећања на Јана Хуса чешког националног хероја, теолога и поборника реформације чије се спаљивање одиграло у Констанци 6. јула 1415. Овај празник прославља протестантска црква, а уједно је државни празник Чешке Републике.

⁵⁸ Хуситски ратни хор из XV века.

⁵⁹ *СН*, 23.06.1918, бр. 74, стр. 4.

При том, Пејчић наводи да је капелник МКГ, Станислав Бинички према писању француских и енглеских листова проглашен „љубимцем солунске публике“,⁶⁰ а да су његову композицију *Марш Краљеве гарде* (1904) изводиле многе српске дивизијске музике за време рата. Учешћем у свим догађајима везаних за Врховну команду и регента Александра Карађорђевића, путем саме сугестивности музике МКГ је допринео конструисању заједништва, очувању идентитета и духа војске ван отаџбине. Истакнути српски писац, Бранислав Нушић (1864–1938), током рата је најпре био директор Националног театра у Скопљу, а затим се нашао у Солуну са избеглим становништвом. О МКГ и Биничком, Нушић је писао 1924:

„Оркестар Краљеве гарде чини част српској војсци и српској уметности. Он задивљује и побеђује где год се појави. Ниједна већа свечаност нити ма какав озбиљнији концерт у Солуну, није могао да се замисли без суделовања оркестра Краљеве гарде“.⁶¹

У улози солиста са МКГ наступили су током рата уметници из иностранства и из КС, од којих издвајамо виолончелисту Јована Мокрањца (1888–1956), пијанисту Младена Јовановића и виолинисту Војтејха Фрајта. Репертоар ових концерата указује на то да су били посвећени широј публици љубитеља класичне музике, дакле, не само војницима. МКД је крајем 1917. одржала „велики концерт“ у биоскопу *Синема Палас*. Солиста је био пијаниста Младен Јовановић, а изведен је следећи програм:

*Манон увертира за оперу Жила Маснеа (Jules Massenet),
Први виолински концерт Никола Паганинија (Niccolò Paganini),
Пролеће и Свадебни дан Едварда Грига (Edvard Grieg),
То беше као сан српску Серенаду Бродила,
Са Истока Урбана,
Виљем Тел увертиру за оперу Росинија,
Манон Фантазију из опере Маснеа,
Клавирски концерт у е-молу Фредерика Шопена (Frédéric Chopin) и
Хенри VIII одломке из балета Сен-Санса (Camille Saint-Saëns).*⁶²

⁶⁰ П. Пејчић, *н.д.*, стр. 139.

⁶¹ Б. Нушић, „О животу и раду Станислава Биничког“, *Comœdia*, II/4.02.1924, Београд 1924, стр. 5.

⁶² Видети програм у: *ВС*, 22.12.1916, бр. 256, стр. 3. Осим Шопеновог *Клавирског концерта*, М. Јовановић је наступио као солиста и у делу *Свадебни дан* Едварда Грига. Будући да је изведен и виолински концерт, може се претпоставити да је солистичку деоницу свирао члан МКГ, те се зато посебно није истицало његово име у програму.

Као и већина српских дивизијских музика, и два оркестра Српске војске наступала су и у склопу позоришних представа. МКГ укључила се у рад српског позоришта у Солуну, „Тоша Јовановић“.⁶³ МКД свирала је, када је то захтевао репертоар, и у оквиру представа Логорског српског позоришта у Надору, у близини Бизерте, чији је управник био Димитрије Гинић.⁶⁴

Ратне турнеје Музике коњичке дивизије и Музике Краљеве гарде

На позив Француске владе, МКГ са Биничким као диригентом остварила је турнеју по Француској септембра 1916. Већ у јулу те године започеле су припреме МКГ за турнеју по Француској. Поводом турнеје МКГ војни министар Божидар Терзић писао је начелнику Штаба врховне команде 18. августа 1916:

„Музика Краљеве гарде путује кроз неки дан у Париз по нарочитој жељи француске владе, ради суделовања на великој народној прослави у спомен француске победе, те молим начелника да изволи наредити да се упуте у Музику Краљеве гарде на службу: наредник Живан Јовановић из музике Вардарске дивизије, наредник Радоје Марковић из музике Дринске дивизије и каплар Лазар Лазаревић из музике Моравске дивизије. Поред тога потребно је да се музика Краљеве гарде, нарочито за овај пут, што више појача како би утисак њеног суделовања у Паризу био што бољи и величанственији...“⁶⁵

МКГ је одржала три концерта у Паризу: у парку Тилери (*Tuileries*), на тргу Трокадеро са француским и белгијским оркестрима и у позоришту *Пале Ројал (Palais-Royal)*. Концертирали су, осим у Паризу, и по следећим градовима: Лиону, Бордоу, Тулузу, Монтабану, Оранжу, Марсеју, Тулону и Ници.⁶⁶ Репертоар су им чинила два целовечерња програма које су потом репризирали у различитим градовима. Изводили су музику Росинија (*Gioachino Rossini*), Офенбаха (*Jacques*

⁶³ Театар „Тоша Јовановић“ деловао је најпре у Битољу, а затим се повлачи у Солун.

⁶⁴ Наведени театар имао је и свој оркестар састављен од ромских музичара који је свирао народну музику у популарним конадима с певањем, са честим сценама из народног живота.

⁶⁵ У наставку наводи се низ музичара потребних МКГ за турнеју по Француској. Видети: Г. Крајачић, *н.д.*, стр. 55–56.

⁶⁶ О потраживању музичара као појачања МКГ за турнеју по Француској видети: АВИИ, П-3, К-249, Ф-3, р.б. 3/11-12. Изузев одређених програма и низа фотографија сачуваних у Крушевачком музеју или објављених у часопису *Comedia* 1924, турнеја МКГ са Биничким помиње се у следећим написима: Р. Пејовић, *н.д.*, 340–341; Г. Крајачић, *н.д.*, стр. 56–57.

Offenbach), Бизеа (George Bizet), а затим дела Биничког *Марш Краљеве гарде* и увертиру за позоришни комад Бранислава Нушића *Еквиноцио*, као и Бродилов потпури српских народних песама и др. Као други диригент (капелник) током ове турнеје деловао је Вићеслав Рендла, позван из Бизерте да се прикључи МКГ за потребе ове турнеје. Музиколог Стана Ђурић Клајн писала је о овој турнеји:

„Масовни одзив слушалаца (...) и одушевљени пријем на који је оркестар свуда наилазио потичу из три корена: из пријатељског односа француског народа према борбеној српској војсци, из популарности изведених програма, из занимљивости и драго које су доносиле дотле непознате композиције српских аутора.“⁶⁷

Удружење композитора и музичких издавача Француске примило је наредне године Биничког за свог члана. На поменутој турнеји по Француској Бинички је награђен француском бронзаном граном храста и маслине, са плочицом у дну и натписом: *Marsellaise Mr St Binitchky Chef supérieur de la Musique Royal Serbe, Souvenir de la Presse 1916*.⁶⁸

Док се МКГ из Грчке упутила у Француску, МКД била је смештена у мирнодопској средини Северне Африке. Док је МКГ путовала као званични представник МКГ, МКД деловала је током рата у служби својеврсне „културне дипломатије“, као споја пропагирања политичких и културних циљева у рату. Овај оркестар временом је преузео својеврсну мисију одржавања пријатељства са Тунисом, колонијом савезничке Француске.

Уз финансије за које се побринуо Карло Михел командант Резервних трупа и Подофицирских школа тј. трупа српске војске у Бизерти, капелник МКД Драгутин Покорни организовао је успешну турнеју по градовима Туниса, Алжира и Марока јесени 1916.⁶⁹ Начелни повод турнеје било је прикупљање средстава за изградњу српског гробља у Бизерти, Феривиљу. Критике са концерата МКД по земљама Магреба излазиле су у следећим листовима: *L'Dépêche Tunisienne, L'Dépeche d'Algier, L'Écho d'Algier, Le petit Oranais, L'Écho d'Bizerte; La République, L'Dépeche Constantine, La Tribune Bonaise* и др. Охрабрени успехом прве турнеје, током 1917. поново концертирају по Алжиру. О делатности МКД најпре се сазнаје из извештаја (фељтона), односно најави концерата у часопису *Напред*.

⁶⁷ С. Ђурић Клајн, „Оркестри у Србији...“, н.д., стр. 27.

⁶⁸ Поменути орден био је изложен током изложбе *Легат Стевана и Станислава Биничког* у Народној библиотеци Србије, септембра 2014, као гостујуће изложбе Музеја из Крушевца.

⁶⁹ Детаљан попис концерата на турнеји МКД по земљама Магреба видети у табели у: М. Васиљевић, „Quiet African episode...“, н.д., стр. 143–150. Такође, видети и фељтон у 29 наставака о поменутој турнеји у часопису *Напред* (даље: *Н*). Видети нпр: *Н*, бр. 269, стр. 3.

Потом, у АДП у НБС сачувани су инспиративни описи северноафричких земаља и градова у којима је боравио овај оркестар. Покорни приповеда и о рецепцији концерата МКД, како о одзиву и мишљењу публике и критике, тако и политичких и војних званичника. Ови мемоарски путописи указују не само на врхунско образовање капелника МКД Драгутина Покорног и на његово знање низа страних језика, већ и на способност организације и социјалне интелигенције која му је омогућила да често и без захтева и консултовања са надређенима успостави контакте у служби ширења и неговања пријатељства са земљама у којима је боравила српска војска.

На иницијативу капелника Покорног, а у договору са генералом Милутиновићем и командантом Карлом Михелом, развијено је пријатељство и са преосталим земљама Магреба. МКД је у две године боравка у Африци гостовала у многим местима земаља Магреба: Тунису (Бизерти, Сусу и Сфаксу), Алжиру (граду Алжиру, Афревиљу, Орану, Буфарику и Блиди) и Мароку (Уџди).

У погледу турнеје МКД по Алжиру, посебно су били позитивно оцењени у алжирској штампи њихови наступи у Општинском театру Алжира и Орана, а дело које је обележило њихове наступе и успостављање контакта са многим елитним члановима наведених друштава је оркестарско дело *Омфалина преслица* оп. 31 (*L'Rouet D'Omphale* оп. 31, 1871) истакнутог француског композитора Камија Сен-Санса.

Закључак

Почетак рата и одлазак српске војске у земље савезнице и њихове колоније, суочио је српске војне оркестре/музике са потпуно другачијим условима у односу на њихов дотадашњи рад. Сасвим неочекивано, уз подршку институција или појединих елитних представника Француске, Алжира и Грчке, најистакнутији српски војни оркестри – МКГ и МКД, развили су богату концертну делатност која је недвосмислено превазишла њихове некадашње могућности и домете. Вишеструка присутност војних музика у свету мини-војних заједница формираних у нужним условима миграција у земље савезнице, имала је велики значај за очување идентитета у тренуцима неизвесности о будућности земље. Умрежавање у новонасталу друштвену мапу локалних заједница Крфа, Солуна, Бизерте и других градова у којима су живели током рата, нагнала је капелнике и војнике – музичаре да искористе знања стечена у КС, те да их надограде у сусрету са новим културама.

Присуство енглеских, руских, француских и америчких мисија/представништва/конзулата, довело је до проширивања репертоара у складу са потребама нове публике, неретко и нових финансијера.

У складу са могућностима, а у контакту са Врховном командом, српске војне музике прослављале су велики број националних и верских празника своје домовине и земаља савезница. Присуство успешних музичара у својим јединицама или у местима у које су емигрирали, капелници су искористили за успостављање континуираних концерата у добротворне сврхе, како у циљу прикупљања средстава за Црвени крст, затим помена жртвама и најзад, набавке инструмената и партитура.

Делатност српских војних музика довела је до јачања пријатељства са савезничким земљама и локалним заједницама. То је остварено музицирањем на савезничким или заједничким манифестацијама, као и кроз наступе са локалним уметницима, што су посебно практиковала два најистакнутија оркестра српске војске, МКД и МКГ. У том смислу, деловали су као што је евидентно из анализе њихове делатности у овом раду, као својеврсни и то јако успешни заступници *културне дипломатије* у Великом рату.

Инсистирањем на очувању сопствене културе, чак и у додиру са новим културама, српске војне музике, не само да су очувале национални музички репертоар, већ је он проширен настанком бројних композиција у рату. Трећи ниво посматрања активности војних музика односи се на процес конструисања колективног сећања који је започет настанком низа упечатљивих композиција током рата од којих је најзначајније оркестарско дело *Марш на Дрину* Биничког, као и низа песама/хорова из рата, чије се истраживање тек очекује. Наиме, инспирисан Церском битком (1914) Бинички је компоновао 1915. чувену оркестарску композицију *Марш на Дрину* и посветио је пуковнику Миливоју Стојановићу Брки.⁷⁰

Компаративно сагледавање делатности војних музика током и после Првог светског рата намеће се као будуће истраживање, будући да је после рата са проширењем земље започела нова етапа у историји војне музике, развој у оквиру земље „три племена“ Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Ову етапу отворила је још једна турнеја МКГ, овога пута по новонасталој Краљевини током 1918. и

⁷⁰ *Марш на Дрину* једно је од кључних места за формирање колективног сећања и евоцирање Првог светског рата (и Церске битке) код Срба. Видети детаљније о музици у филму *Марш на Дрину* (1964) Живорада Митровића, односно о историји коришћења наведеног марша у ратним филмовима и његовој послератној пропаганди и ревизији у вокално-инструментално дело видети у: Stana Đurić Klajn, „Marš na Drinu“, *Akordi prošlosti*, Београд, 1980 242; Маја Васиљевић, „Филмска музика Василија Мокрањца“, *Живот и дело Василија Мокрањца, Зборник са симпозијума поводом 20 година од композиторове смрти, Београд 14-16. децембра 2004*, (ур. Надежда Мосусова), Београд 2005, стр. 171–200; *Исти*, „Музика за филм и ТВ Василија Мокрањца (1923–1984)“, *Историја и мистерија музике: У част Роксанде Пејовић*, (ур. И. Перковић Радак, Д. Стојановић Новичић и Д. Лајић Михајловић), Београд 2006, стр. 463–482.

1919. И то у својству репрезентативног југословенског оркестра. Музиколог С. Ђурић Клајн закључује да су наведени „концерти Музике Краљеве гарде послужили као пример и утицали на то да се у ново-створеној Југославији убрзо затим формира 27 војних оркестра!“⁷¹

Међутим, да је одлазак у земље савезнице и захтевније околности за музицирање српских војних музика, довео до развоја професионализма, увежбаности и обогаћивања репертоара у односу на предратни период, недвосмислена је чињеница којој гравитира читав овај рад.

Maja Vasiljević

FACULTY OF PHILOSOPHY, BELGRADE

SERBIAN MILITARY BANDS/ORCHESTRAS IN ALLIED COUNTRIES DURING THE GREAT WAR (1916–1918)

(Summary)

This paper results from research of archival collections and periodicals on orchestras and prominent musicians of Serbian Army in the Great War. An author extensively considers organization, conception and achievements of the military division orchestras/bands of the Kingdom of Serbia in the Great War. Most prominent orchestra of Serbia Army, Music of the Royal Guard and their conductor, composer Stanislav Binički, successfully toured France in September 1916. Author also examines the dynamic concert activities of the Music of the Cavalry Division conducted by Dragutin F. Pokorni in North Africa. Aforementioned orchestra has established a network of fans from the Allied countries, mostly elite members of the French and British troops etc., and societies of Algeria and Tunisia. The paper also touches upon the work of the remaining seven military bands of the Serbian army and the prisoners' orchestra called Slovene-Serbian Music settled in Corfu (Greece). An authors' approach to Serbian military music in WWI was based on observation of three main functions of the military music in the context of the Great War: as a part of cultural diplomacy, promotion of national identity and construction of collective memory. An author raises the important hypothesis that rich activity of orchestras and bands of Serbian Army in WWI facilitate their professionalization in the encounter with other cultures and by performing in front of the different structure of audience and critic.

⁷¹ С. Ђурић Клајн, „Оркестри у Србији...“, н. д., стр. 27.